

Szkoła Lwowsko–Warszawska i jej wpływ na filozofię polską drugiej połowy XX wieku

0. Teza

Teza moja jest następująca: Na filozofię polską drugiej połowy XX wieku oddziaływało wiele czynników, w tym tradycje filozoficzne obecne w Polsce od wieków i tradycje zaszczerpione — a raczej narzucone — dopiero po II wojnie światowej, oddziaływanie filozofii obcej (głównie euroamerykańskiej) i zewnętrzne okoliczności polityczne. Decydujący wpływ — w każdym razie na to, co najwartościowsze w filozofii polskiej tego okresu — wywarła jednak Szkoła Lwowsko–Warszawska.

Po pierwsze, najpoważniejsi pracownicy na polu filozofii byli w większości uczniami przedstawicieli Szkoły, a wielu z nich deklarowało swoją bezpośrednią przynależność do niej. Po drugie, Szkoła wyznaczyła program filozofii naukowej, obowiązujący w Polsce — oczywiście nie bez pewnych odstępstw — przez cały wiek XX. Był to program sformułowany przez Twardowskiego na początku jego profesury lwowskiej, a w okresie międzywojennym dobitnie wyartykułowany w Warszawie przez Łukasiewicza; w drugim pięćdziesięcioleciu największy nacisk kładł na postulat naukowości filozofii — Grzegorzczuk [1989]. Po trzecie, w Szkole wykształcone zostały dwie — komplementarne zresztą — metody realizacji tego programu: analiza semantyczna, której mistrzami byli Twardowski i Czeżowski, oraz rekonstrukcja formalna, której wzorów dostarczyli Łukasiewicz i Leśniewski. Po czwarte, problematyka wyeksponowana i wzięta na warsztat przez przedstawicieli pierwszego pokolenia Szkoły — pozostała centralną problematyką badań ich następców. Po piąte, rozwiązania przyjmowane przez czołowych filozofów polskich ostatniego półwiecza nawiązywały najczęściej bezpośrednio do rezultatów Szkoły — bądź stanowiąc ich ulepszenie, bądź będąc kontrpropozycją wyrosłą z rzetelnej krytyki tamtych rezultatów.

Skoncentruję się na dwóch ostatnich sprawach, mają one bowiem znaczenie nie tylko historyczne i nie tylko lokalne: uporządkowany przegląd problematyki i rezultatów teoretycznych osiągniętych we współczesnej filozofii polskiej przyda się może niejednemu filozofowi–specjaliście w bieżącej pracy badawczej, a filozofowi–amatorowi (a ktoś z nas nie jest tylko amatorem w większości dyscyplin filozoficznych!) ułatwi orientację w aktualnym stanie filozofii polskiej i — w konsekwencji — euroamerykańskiej²⁹⁶.

Zanim przedstawię mapę wpływu Szkoły Lwowsko–Warszawskiej na filozofię polską drugiej połowy XX wieku, zatrzymam się krótko przy periodyzacji dwudziestowiecznej filozofii polskiej oraz jej instytucjonalno–edytorskiej bazie.

²⁹⁶ Tekst niniejszy jest nieznacznie zmienioną polską wersją pracy „The Lvov–Warsaw School and its influence on Polish philosophy of the second half of the 20th century”, opublikowanej w: J. J. Jadacki and J. Pańniczek (red.), *The Lvov–Warsaw School — The New Generation (Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. 89)*, Rodopi, Amsterdam / New York 2006, s. 41–83. Zamieszczoną w wersji angielskiej bibliografię — przygotowaną z myślą o czytelniku anglojęzycznym — tutaj opuszczam. Data — podawana przy nazwisku — odsyła w wersji angielskiej do pracy wydanej w danym roku; tutaj ma przede wszystkim ułatwić orientację, w jakim okresie dany autor zajmował się określoną problematyką.

1. Periodyzacja

Dwudziestowieczna filozofia polska - z perspektywy Szkoły Lwowsko-Warszawskiej - zaczęła się ... w XIX wieku, dokładnie - w 1895 roku, kiedy to Twardowski, założyciel Szkoły, objął katedrę filozofii w Uniwersytecie Lwowskim. Stulecie, które minęło od tamtego pamiętnego roku, w sposób naturalny rozpada się na pięć dwudziestoletnich faz, poprzedzonych pięcioletnim prologiem (1895-1900).

1.1. Faza krystalizacji

W pierwszym dwudziestolecu (1900-1920) - nazwijmy je fazą krystalizacji - następuje uformowanie się osobowości twórczych głównych przedstawicieli pierwszego pokolenia uczniów Twardowskiego, urodzonych w większości w latach osiemdziesiątych poprzedniego stulecia: Witwickiego, Łukasiewicza, Bandrowskiego, Borowskiego, Zawirskiego, Leśniewskiego, Kotarbińskiego, Tatarkiewicza, Czeżowskiego i Ajdukiewicza. Nawiasem mówiąc, do tego pokolenia należał też filozof i prawnik Znamierowski, który - choć studiował za granicą (m.in. u Corneliusa) - znalazł się w orbicie Szkoły Twardowskiego i odegrał w niej ważną rolę: doprowadził do fuzji tradycji filozofii prawa Petrażyckiego z paradygmatem Szkoły Twardowskiego. W pierwszym pięcioleciu tego okresu przychodzi na świat większość przedstawicieli drugiego pokolenia Szkoły: Tarski, Szejnberg-Kotarbińska, Bocheński, Salamucha, Dąmbska, Łuszczewska-Romahnowa, Słupecki, Mehlberg, Kokoszyńska-Lutmanowa, Jaśkowski i Sobociński. W tym samym czasie urodził się też Iwanicki, którzy poszedł w filozofii podobną drogą, choć studiował nie we Lwowie, lecz w Strasbourgu. Dołączają oni do grupy urodzonych wcześniej, do której należą: Wallis, Ossowska, Drewnowski, Ossowski i Hosiasson-Lindenbaumowa). Zamyka to dwudziestolecie przedwczesna śmierć uzdolnionego nieprzeciętnie Bandrowskiego oraz wybuch I wojny światowej (rozgrywającej się w dużej części na ziemiach polskich) i - na szczęście zwycięsko odpartej - inwazji rosyjskiej na Polskę, które przerywają normalną działalność naukową pozostałych.

1.2. Faza prosperity

Drugie dwudziestolecie (1920-1940) również kończą gwałtowne wypadki militarno-polityczne: w 1939 roku Polska zostaje napadnięta przez sprzymierzonych ze sobą sąsiadów - nazistowskie Niemcy i bolszewicką Rosję; tym razem ponosi klęskę i traci niepodległość właściwie na pół wieku. W filozofii - i w ogóle w całej kulturze polskiej - dwudziestolecie to było bez wątpienia fazą wspaniałej twórczej prosperity: wykryzalizowane w poprzednim okresie talenty wydają owoce w postaci oryginalnych rezultatów - idei, koncepcji i systemów. Zarazem w pierwszej połowie tego okresu przychodzą na świat przyszli apostołowie i cyzelatorzy tych rezultatów, należący do trzeciego pokolenia Szkoły: Łoś, Ziemiński, Gumański, Mortimerowa, Lazari-Pawłowska, Gregorowicz, Pszczołowski, Grzegorzczak, Przełęcki, Kubiński, Stonert, Lubański, Pelc, Pawłowski, Szaniawski, Giedymin, Podgórecki, Augustynek, Pawlak, Pogorzelski, Wolniewicz, Dubikajtis, Iwanuś, Koj, Piróg-Rzepecka, Malewski, Skolimowski, Kwiatkowski, Żarnecka-Biały, Marciszewski, Ziemia, a zaraz potem Wójcicki i Kmita. Dołączyli oni do tych, którzy urodzili się w poprzednim dziesięcioleciu: Jordana, Lejewskiego, Borkowskiego, Mazierskiego, Kalinowskiego, Rasiowej, Hiża, Kamińskiego i Suszki.

W swojej znakomitej *Historii filozofii* Tatarkiewicz tak charakteryzował sytuację filozofii polskiej u progu drugiego półwiecza XX wieku:

Druga wielka wojna zastała ją w stanie kwitnym [...]. Zostało to zniszczone przez okupantów między 1939 a 1944 rokiem. Ogromna część młodego pokolenia wyginęła w bitwach lub została wymordowana w obozach niemieckich [i - dodajmy - rosyjskich; dopisek mój - JJ]. A ogromna część warsztatów nauki, bibliotek, instytutów naukowych została zdewastowana, zrabowana, zrównana z ziemią. Dla Polski więcej jeszcze niż dla innych krajów lata te zamknęły epokę ważną i bujną, ale krótką i niedokończoną.²⁹⁷

1.3. Faza destrukcji

Wspomniane okoliczności zewnętrzne sprawiły, że trzecie dwudziestolecie (1940-1960) zasługuje na miano fazy destrukcji. Po pierwsze, u jego progu umierają Twardowski, Borowski i Leśniewski, a moloch wojny pożera Hosiasson-Lindenbaumową i Salamuchę. Potem odchodzą kolejno: Zawirski i Witwicki. Następnie przychodzi najczarniejsze pięcioletnie terroru komunistycznego (1950-1955); wkrótce - na emigracji - umiera Łukasiewicz. Nic dziwnego, że polska filozofia analityczna - która jest obiektem szczególnej presji reżimowych ideologów - schodzi do intelektualnego podziemia lub (w najlepszym razie) kurczy się do logiki formalnej. Z bliskiej perspektywy mogło się wydawać, że jest to ostateczna destrukcja tradycji analitycznej w Polsce. Jej historyk, Skolimowski, pisał w 1967 roku:

Stały rozwój ruchu analitycznego [w Polsce] doprowadził do wspaniałych wyników w późnych latach dwudziestych i w latach trzydziestych. Wojna przerwała tę ciągłość. Po wojnie filozofia analityczna nigdy nie odzyskała swej pierwotnej siły; lata pięćdziesiąte przynoszą jej ostateczny upadek.²⁹⁸ [We wczesnych latach sześćdziesiątych] ruch analityczny wyraźnie osłabł.²⁹⁹ Filozofia analityczna przestała być dominującym kierunkiem w Polsce; jej siła się zmniejszyła; jej wydajność została drastycznie ograniczona.³⁰⁰

Skolimowski nie mógł oczywiście wiedzieć, że w omawianym okresie przyszli na świat przedstawiciele czwartego pokolenia następców Twardowskiego, którzy będą nadawać ton - analityczny - filozofii polskiej w ostatnim dwudziestolecu XX wieku. Jeszcze przed wojną rodzą się: Siemianowski, Herbut, Batóg, Bryll, Zwinogrodzki, Stanosz, Majdański, Szczerba, Zamecki, Nowaczyk, Orłowska, Leszko, Chwedeńczuk, Kiczuk, Bronk, Pietruska-Madej, Nieznański i Prucnal - a potem kolejno: Bendarczyk, Zamiara, Woleński, Wybraniec-Skardowska, Żabski, Kałuszyńska, Omyła, Tempczyk, Kabziński, Kowalski, Nowak, Perzanowski, Jacek Hołówka, Górnicka-Kalinowska, Wajszczyk, Teresa Hołówka, Żytkow, Grzegorz Malinowski, Zygmunt, Jadacki, Życiński, Bobryk, Patryas, Grobler, Murawski, Strawiński, Krynicki, Jodkowski, Kleszcz, Buszkowski, Świrydowicz, Muszyński, Paśniczek, Pogonowski, Rzepa, Czarnocka, Sady, Jonkisz, Pietruszczak, Mostowski, Gorzka, Rosiak, Jedynak, Czerniawski, Wiśniewski i Jacek Malinowski.

1.4. Faza restauracji

Fazę restauracji wpływów Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w polskiej filozofii stanowi czwarte dwudziestolecie (1960-1980). Zjawisko to nastąpiło, mimo że odeszło wtedy troje ważnych przedstawicieli pierwszego pokolenia twardowszczaków: Ajdukiewicz, a także Znamierowski; zmarli też niektórzy członkowie drugiego pokolenia: Ossowski, Jaśkowski,

297 W. Tatarzkiewicz, *Historia filozofii*, t. III, PWN, Warszawa 1998, s. 371.

298 H. Skolimowski, *Polish Analytical Philosophy*, Routledge and Kegan Paul, London 1967, s. 260.

299 *Idem*, s. XI.

300 *Idem*, s. 235.

Ossowska, Wallis i Łuszczewska-Romahnowa, a poza granicami Polski - Jordan. Szczególnie dotkliwa była śmierć trzech filarów trzeciego pokolenia: młodego Malewskiego oraz będącego w pełni sił twórczych - Suszki. Z drugiej strony - w okresie tym mieszczą się daty urodzin piątego pokolenia spadkobierców tradycji Szkoły: Placka, Biłata, Rogalskiego, Krysztofiaka, Bigaja, Wojtysiaka, Wójtowicza, Kijani-Place, Rojszczaka, Dudkiewicza i Odrowąż-Sypniewskiej.

1.5. Faza ekspansji

W piątym dwudziestolecu (1980-2000) mamy do czynienia z fazą ekspansji. Co prawda odeszli już ostatni przedstawiciele pierwszego pokolenia Szkoły: Tatarkiewicz, Czeżowski i Kotarbiński; a wraz ze śmiercią: Sobocińskiego, Kokoszyńskiej-Lutmanowej, Dąmbskiej, Tarskiego, Bocheńskiego i Kotarbińskiej - także z drugiego pokolenia. Zdziesiątkowane zostało też pokolenie trzecie, gdy zabrakło: Mortimerowej, Kamińskiego, Słupeckiego, Szaniawskiego, Kubińskiego, Stonerta, Mazierskiego, Giedymina, Borkowskiego, Rasiowej, Lazari-Pawłowskiej, Iwanusia, Iwanickiego, Pawłowskiego, Ziemińskiego, Prucnała, Łosia, Podgóreckiego, Gregorowicza, Pszczołowskiego i Kalnowskiego. Jednocześnie nastąpił niezwykle wzrost aktywności ich uczniów i uczniów ich uczniów.

Tablica synchroniczna

Rok	Urodzili się	Zmarli
1866	Kazimierz Twardowski	
1867	Leon Petrażycki	
1868	Władysław Weryho	
...		
1878	Władysław Witwicki Jan Łukasiewicz	
1879	Bronisław Bandrowski Marian Borowski	
...		
1882	Zygmunt Zawirski	
...		
1886	Stanisław Leśniewski Tadeusz Kotarbiński Władysław Tatarkiewicz	
...		
1888	Czesław Znamierowski	
1889	Tadeusz Czeżowski	
1890	Kazimierz Ajdukiewicz	

...		
1893	Roman Ingarden	
...		
PROLOG		
1895	Mieczysław Wallis	
1896	Maria Ossowska Jan Drewnowski	
1897	Stanisław Ossowski	
...		
1899	Janina Hosiassion-Lindenbaumowa	
KRYSTALIZACJA		
1901	Alfred Tarski Janina Kotarbińska (Dina Szejnberg)	
1902	Józef Bocheński Józef Iwanicki	
1903	Jan Salamucha	
1904	Izydora Dąmbska Seweryna Łuszczewska- Romahnowa Jerzy Śłupecki Henryk Mehlberg	
1905	Maria Kokoszyńska-Lutmanowa	
1906	Stanisław Jaśkowski Bolesław Sobociński	
...		
1911	Zbigniew Jordan	
...		
1913	Czesław Lejewski	
I WOJNA ŚWIATOWA		
1914	Ludwik Borkowski	<i>Bandrowski</i>
1915	Stanisław Mazierski	
1916	Jerzy Kalinowski	<i>Weryho</i>
1917	Helena Rasiowa Henryk Hiż	
...		

WOJNA POLSKO-BOLSZEWICKA		
1919	Stanisław Kamiński Roman Suszko	
PROSPERITY		
1920	Jerzy Łoś Zygmunt Ziemiński	
1921	Leon Gumański Halina Mortimerowa Ija Lazari-Pawłowska Jan Gregorowicz	
1922	Tadeusz Pszczołowski Andrzej Grzegorzczak	
1923	Marian Przełęcki Tadeusz Kubiński Henryk Stonert	
1924	Mieczysław Lubański Jerzy Pelc Tadeusz Pawłowski	
1925	Klemens Szaniawski Jerzy Giedymin Adam Podgórecki Zdzisław Augustynek	
1926	Zdzisław Pawlak	
1927	Jerzy Pogorzelski Bogusław Wolniewicz Lech Dubikajtis	
1928	Bogusław Iwanuś	
1929	Leon Koj Krystyna Piróg-Rzepecka An- drzej Malewski	
1930	Henryk Skolimowski Tadeusz Kwiatkowski Ewa Żarnecka-Biały Witold Marciszewski Zdzisław Ziemba	
1931	Ryszard Wójcicki Jerzy Kmita	<i>Petrażycki</i>

1932	Andrzej Siemianowski	
1933	Józef Herbut	
1934	Tadeusz Batóg	
1935	Grzegorz Bryll Zygmunt Zwinogrodzki Barbara Stanosz Stanisław Majdański Lesław Włodzimierz Szczerba	
1936	Stefan Zamecki Adam Nowaczyk Ewa Orłowska	
1937	Robert Leszko	
1938	Bohdan Chwedeńczuk Stanisław Kiczuk Andrzej Bronk Elżbieta Pietruska-Madej Edward Nieznański	<i>Twardowski Borowski</i>
II WOJNA ŚWIATOWA		
1939	Tadeusz Prucnal Andrzej Bednarczyk	<i>Leśniewski</i>
DESTRUKCJA		
1940	Krystyna Zamiara Jan Woleński Elżbieta Wybraniec-Skardowska Eugeniusz Żabski	
1941	Elżbieta Kałuszyńska Mieczysław Omyła	
1942	Michał Tempczyk Jacek Kabziński Zdzisław Kowalski	<i>Hosiasson-Lindenbaumowa</i>
1943	Leszek Nowak Jerzy Perzanowski Jacek Hołówka Joanna Górnicka-Kalinowska	
1944	Józef Wajszczyk Teresa Hołówka Jan Mikołaj Żytkow	<i>Salamucha</i>

1945	Grzegorz Malinowski Jan Zygmunt	
1946	Jacek Jadacki	
...		
1948	Józef Źyckiński	Zawirski Witwicki
1949	Jerzy Bobryk 19.02 Urszula Źegleń 24.03 Wojciech Patryas 30.05 Adam Grobler 20.06 Roman Murawski 15.07 Witold Strawiński 5.10	
1950	Michał Krynicki Kazimierz Jodkowski Ryszard Kleszcz Wojciech Buszkowski	
1951	Kazimierz Świrydowicz Zbysław Muszyński Jacek Pańniczek Jerzy Pogonowski	
1952	Teresa Rzepa Małgorzata Czarnocka Wojciech Sady	
1953	Adam Jonkisz	
1954	Andrzej Pietruszczak	
1955	Marcin Mostowski Cezary Gorzka	
1956	Marek Rosiak Anna Jedynak	<i>Łukasiewicz</i>
1957	Jan Czerniawski	
1958	Andrzej Wiśniewski	
1959	Jacek Malinowski	
RESTAURACJA		
1960	Tomasz Placek Andrzej Biłat	
1961	Andrzej Krzysztof Rogalski	
1962	Marek Lechniak	

1963	Wojciech Krysztofiak	<i>Ajdukiewicz Ossowski Malewski</i>
1964	Tomasz Bigaj	<i>Jaśkowski</i>
...		
1967	Jacek Wojtysiak Krzysztof Wójtowicz	<i>Znamierowski</i>
1968	Katarzyna Kijania-Placek Artur Rojszczak	
...		
1970	Rafał Dudkiewicz	<i>Ingarden</i>
1971	Joanna Odrowąż-Sypniewska	
1973		
1974		Ossowska
1975		Wallis
...		
1977		Jordan
1978		Łuszczewska-Romahnowa Drewnowski
1979		Suszko Mehlberg
EKSPANSJA		
1980		<i>Tatarkiewicz Sobociński</i>
1981		<i>Czeżowski Kotarbiński Kokoszyńska-Lutmanowa</i>
...		
1983		Dąmbska Tarski
1984		Mortimerowa
...		
1986		Kamiński
1987		Słupecki
...		
1990		Szaniawski
1991		Kubiński

1992		Stonert
...		
1993		<i>Mazierski</i> <i>Giedymin</i> <i>Borkowski</i>
1994		Rasiowa Lazari-Pawłowska
1995		Bocheński Iwanuś Iwanicki
1996		<i>Pawłowski</i> <i>Ziemiński</i>
1997		Kotarbińska
1998		Prucnal Łoś Podgórecki Gregorowicz
1999		Pszczółowski
2000		Kalinowski

2. Baza instytucjonalno–edytorska

Wysiłki teoretyczne poszczególnych filozofów nie przyniosłyby osiągniętych ostatecznie rezultatów, gdyby nie ogromny wysiłek organizacyjny środowiska skupionego wokół uczniów Twardowskiego i ich następców. Oto przegląd ważniejszych przedsięwzięć organizacyjnych.

W okresie nazwanym „fazą restauracji³⁹”: powołano z inicjatywy Kotarbińskiego Zakład Prakseologii PAN (1965), a z inicjatywy m.in. Suszki i Pelca Polskie Towarzystwo Semiotyczne (1967); zdobyły sobie pełne prawo obywatelstwa zainicjowane u progu tego okresu (1959) przez Czeżowskiego coroczne Konferencje Historii Logiki w Krakowie; przełomowe znaczenie miała zorganizowana przez Ajdukiewicza konferencja poświęcona analizie pojęcia *uzasadniania* (1961) oraz zainaugurowana później Zimowa Szkoła Logiki Formalnej (1970); nacisk na reżim polityczny był tak duży, że w czasie II Kongresu Nauki Polskiej (1973) komuniści zmuszeni zostali ustami swoich ideologów zadeklarować przywrócenie powszechności nauczania logiki w uniwersytetach i innych szkołach wyższych; do wznowionego u progu lat sześćdziesiątych (1958) kwartalnika *Ruch Filozoficzny*, założonego jeszcze przez Twardowskiego (wychodził w latach 1911–1914, 1918–1939 i 1948–1950), i periodyku *Studia Logica*, założonego przez Ajdukiewicza (1953; od 1974 jako kwartalnik), dołączyły pisma: *Prakseologia* (1962), *Studia Metodologiczne* (1965), *Studia Semiotyczne* (1970), *Bulletin of the Section of Logic* (1972), *Reports on Mathematical Logic* (1973), *Zagadnienia Filozoficzne w Nauce* (1978), *Zagadnienia Naukoznawstwa* (1978) i *Reports on Philosophy* (1977); pojawiły się ważne — jak się później okazało — serie wydawnicze:

Poznań Studies in the Philosophy of the Science and the Humanities (Amsterdam 1975, Rodopi — z inicjatywy Nowaka) i *Poznańskie Studia z Filozofii Nauki* (Poznań 1976, UAM; od 1994 jako *Poznańskie Studia z Filozofii Humanistyki*); wydano pod redakcją Marciszewskiego *Małą encyklopedię logiki* (1970) oraz *Małą encyklopedię prakseologii i teorii organizacji* autorstwa Pszczółowskiego (1978); zaczęto wydawać dzieła zbiorowe koryfeusza Szkoły Lwowsko–Warszawskiej: do wydanych w poprzednim okresie pism Kotarbińskiego (1957) dołączyły pisma Ajdukiewicza (1960), Łukasiewicza (1961), Twardowskiego (1965), Ossowskiego (1966) i Tatkiewiczza (1971); wznowiono też cenne podręczniki ich autorstwa: po *Elementach logiki matematycznej* Łukasiewicza (1958) — *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk* Kotarbińskiego (1961); istotnym wydarzeniem wydawniczym było też opublikowanie antologii *Logiczna teoria nauki* pod redakcją Pawłowskiego (1966) i *Semiotyka polska 1894–1969* pod redakcją Pelca (1971).

W okresie nazwanym „fazą ekspansji”: powołano z inicjatywy Wójcickiego i Kabzińskiego Polskie Towarzystwo Logiki i Metodologii Nauk (1993); Perzanowski zainaugurował *Warsztaty Logiczno–Filozoficzne* (1994); zaczęły się odbywać konferencje poświęcone *Zastosowaniu Logiki w Filozofii i Podstawach Matematyki* (1996); Wójcicki zorganizował *Summer School for Theory of Knowledge* (1998); podczas VI Polskiego Zjazdu Filozoficznego (1995) w przemówieniu inauguracyjnym Pelc przeciwstawił filozofii literackiej filozofię naukową i tylko tę ostatnią uznał za filozofię uniwersytecką; wznowiono *Kwartalnik Filozoficzny* (1990; przedtem wychodził w latach 1923–1938 i 1946–1950) i *Przegląd Filozoficzny* (1992), założony przez Weryhę (wychodził w latach 1898–1939, 1946–1949); otwarto też nowe pisma: *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* (1982), *Biuletyn Komisji Logiki TNW* (1991), *Praxiology* (1992) i *Filozofię Nauki* (1993); pojawiły się wartościowe serie wydawnicze: *Realizm. Racjonalność. Relatywizm* (Lublin 1984, UMCS), *Logika i zastosowania logiki* (Warszawa 1985, PWN), *Studies in Logic and Theory of Knowledge* (Lublin 1985, KUL), *Znak — Język — Rzeczywistość* (Warszawa 1990, PTS), *Logic and Logical Philosophy* (Toruń 1993, UMK), *Filozofia — Logika — Filozofia Logiczna* (Toruń 1995, UMK), *Dialogikon* (Kraków 1995, UJ), *Foundations of Science* (Dordrecht 1998, Kluwer — seria redagowana przez Wójcickiego), *Polish Analytical Philosophy* (Amsterdam 1999, Rodopi — podseria *Poznań Studies in the Philosophy of the Science and the Humanities*); wydano pod redakcją Marciszewskiego *Dictionary of Logic as Applied in the Study in Language* (1983) i jej wersję polską w postaci *Logiki formalnej. Zarysu encyklopedycznego* (1987), pod redakcją m.in. Kmity i Szaniawskiego *Filozofię a naukę. Zarys encyklopedyczny* (1987); kontynuowano na większą skalę wydawanie dzieł zbiorowych przedstawicieli dwóch pierwszych pokoleń Szkoły Lwowsko–Warszawskiej: Ossowskiej (1983), Czeżowskiego (1989), Kamińskiego (1989), Kotarbińskiego (1990), Bocheńskiego (1993), Tarskiego (1995), Drewnowskiego (1996), Salamuchy (1997) i Łukasiewicza (1998); wznowiono m.in. klasyczne *Zagadnienia i kierunki filozofii* Ajdukiewicza (1983) oraz monografię *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa* (1987) i *Sylogistykę Arystotelesa z punktu widzenia współczesnej logiki formalnej* (1988) Łukasiewicza.

Warto dodać, że choć do «oficjalnego» programu Szkoły należało hasło nieinterwencji w spory polityczne, wielu następców Twardowskiego (m.in. Dąbbska, Lazari–Pawłowska, Kubiński, Szaniawski, Iwanuś, Nowak, Perzanowski) zaangażowało się czynnie w *Ruch Solidarności*.

Aktywności wewnętrznej filozofów polskich tworzyły wzrastające zainteresowanie polską filozofią analityczną za granicą. U progu fazy ekspansji zainaugurowano we Lwo-

wie coroczne *Odczyty filozoficzne* poświęcone Twardowskiemu (1989); potem przysły konferencje: *Stanisław Leśniewski aujourd'hui* (Grenoble 1992), *The Lvov–Warsaw Philosophical School and Contemporary Philosophy* (Lwów–Warszawa 1995), *Łukasiewicz in Dublin* (Dublin 1996) oraz *Alfred Tarski i Koło Wiedeńskie. Austriacko–Polskie związki w empiryzmie logicznym* (Wiedeń 1997).

Z pewnością do wzrostu owego zainteresowania przyczyniły się w niemałym stopniu działania promocyjne samych Polaków. Jeszcze przed wojną o stanie polskiej filozofii analitycznej pisał po francusku Zawirski („Les tendances actuelles de la philosophie polonaise”, *Revue de Synthèse*, 1935), a po niemiecku Kotarbiński („Grundlinien und Tendenzen der Philosophie in Polen”, *Slavische Rundschau*, 1933) i Ajdukiewicz („Der logistische Antirrationalismus in Polen”, *Erkenntnis*, 1935). Po wojnie doszły do tego prace: w języku angielskim — Jordana („The development of mathematical logic and of logical positivism in Poland”, *Polish Science and Learning* (London), 1945; *Philosophy and Ideology. The Development of Philosophy and Marxism–Leninism in Poland since the Second World War. Part I. Philosophy Between the Two Wars*, 1963), Skolimowskiego (*Polish Analytical Philosophy*, 1967), Ingardena („Main directions of Polish philosophy”, *Dialectics and Humanism*, 1974), Pelca („The development of Polish semiotics in the post-war years”, *Dialectics and Humanism*, 1973), a przede wszystkim Woleńskiego (*Logic and Philosophy in the Lvov–Warsaw School*, 1989); w języku francuskim — Bocheńskiego („La philosophie”, [w:] *Pologne 1919–1939. Vol. 3*, 1947), Kotarbińskiego („La philosophie dans la Pologne contemporaine”, *Synthese*, 1957; „La logique en Pologne”, [w:] R. Klibansky (red.), *Philosophy in the Mid–Century. Vol. 1*, 1958) i Ostrowskiego („La philosophie analytique polonaise”, *Archives de Philosophie*, 1971). Niezwykle ważne były również teksty przeglądowo–historyczne autorstwa cudzoziemców: po niemiecku — Franzkego i Rautenberga („Zur Geschichte der Logik in Polen”, [w:] *Quantoren, Modalitäten, Paradoxien*, 1972), po angielsku — Simonsa (*Philosophy and Logic in Central Europe from Bolzano to Tarski*, 1992) i Smitha (*Austrian Philosophy: The Legacy of Franz Brentano*, 1994).

Ale decydująca była oczywiście publikacja tekstów oryginalnych w przekładzie angielskim. Zaczęły ukazywać się kolejno fundamentalne prace: Kotarbińskiego [1966], Łukasiewicza [1970], Tatarkiewiczza [1976], Twardowskiego [1977], Leśniewskiego [1992] — oraz antologie: McCalla [1967], Pelca [1979] itd.

3. Logika formalna

Jest rzeczą zrozumiałą, że wpływ Szkoły Lwowsko–Warszawskiej na filozofię polską drugiej połowy naszego stulecia ujawnił się przede wszystkim w dziedzinie logiki formalnej, która jeszcze w latach trzydziestych stała się swego rodzaju wizytówką międzynarodową Szkoły.

3.1. Rachunek zdań

Rachunek zdań, nad którym pracowano w Warszawie w okresie prosperity pod przewodnictwem Łukasiewicza, był w następnych okresach nadal przedmiotem zainteresowania — przede wszystkim logików skupionych wokół Słupeckiego i Borkowskiego. Spoza tej grupy Gumański [1981] konstruował systemy równoważnościowe (odwracalne), a Pietruszczak [1991] zajmował się systemami bezkwantyfikatorowymi. Rozwijano przy tym zarówno logikę chryzypową (dwuwartościową), jak i zainicjowaną przez Łukasiewicza logikę niechryzypową (wielowartościową) [Grzegorz Malinowski 1990], w tym — trójwartościową [Bryll–Prucnal–Słupecki 1967]; bodźcem do tego były m.in. sugestie Zawir-

skiego co do możliwości wykorzystania jej w fizyce, podjęte przez Kiczuka [1995]. Przede wszystkim zaś pojawiły się nowe idee.

Po pierwsze, w ślady Łukasiewicza, który zakwestionował zasadę (Chryzypa) dwuwartościowości, poszedł Suszko [1957] — i zakwestionował zasadę (Fregego) identyfikującą denotację zdania z jego wartością logiczną. W ten sposób narodziła się druga — po niechryzypowej — logika nieklasyczna: logika niefregeowska, przyjmująca, że denotacją zdania jest odpowiednia sytuacja. Systematyzacją tej nowej logiki zajął się Omyła [1986].

Po drugie, skonstruowano [Żabski 1995] systemy logiki nihilistycznej, opartej na koncepcji prawdy, zgodnie z którą zdanie „zdanie p jest prawdziwe” jest równoznaczne ze zdaniem p — i zastosowano je do rozwiązywania niektórych antynomii. Podobna była geneza badań nad logikami «paradoksalnymi», dopuszczającymi podstawianie za zmienne zdaniowe wyrażen nonsensownych (tracących znaczenie) [Piróg–Rzepecka 1966, 1977, 1985].

Po trzecie, zajęto się badaniami nad logiką klasyczną osłabioną przez usunięcie z niej niektórych aksjomatów (lub odpowiadających im reguł inferencji). Szczególną uwagę poświęcono — z inspiracji Jaśkowskiego — logice intuicjonistycznej, rezygnującej z prawa *tertium non datur*, a będącej przedmiotem zainteresowania jeszcze Zawirskiego [1947], oraz logice parakonsystentnej, dopuszczającej, a raczej ignorującej sprzeczność przez usunięcie z aksjomatyki prawa Dunsza Szkota [Jaśkowski 1948; Dubikajtis 1968, 1977; Pańniczek 1992].

3.2. Rachunek nazw

Uprawiane też były wszystkie trzy wersje rachunku nazw, rozważane przez bezpośrednich uczniów Twardowskiego. Słupecki [1955], Iwanicki [1965] i Kwiatkowski [1980] pracowali nad adekwatną interpretacją sylogistyki Arystotelesa, Nieznański zaproponował dla niej własną aksjomatyzację, a Iwanus [1969] rozważał — wbrew stanowisku samego Łukasiewicza — możliwość wzbogacenia jej o nazwy denotujące zbiór pusty i pełny. W obrębie rachunku predykatów, skodyfikowanego przez Borkowskiego [1960], ciekawe wyniki przyniosło uogólnienie pojęcia *kwantyfikatorów* — w szczególności przez uwzględnienie kwantyfikatorów rozgałęzionych — i budowa zawierających je systemów «bifurkacyjnych» [Krynicky–Mostowski–Szczerba 1995]. Jeszcze ciekawsze było — stanowiące *pendant* do wspomnianego wzbogacenia sylogistyki — rozszerzenie rachunku predykatów (pierwszego rzędu) do logiki «fikcjonalnej» (Meinongowskiej) dokonane przez Pańniczka [1988]. Nie słabło zainteresowanie ontologią Leśniewskiego [Sobociński 1949; Słupecki 1955; Lejewski 1958; Iwanus 1969, 1973, 1980; Borkowski 1991]; Kubiński budował elementarne rachunki nazw zbliżone do ontologii, a Rogalski [1995] modyfikował ją do potrzeb rekonstrukcji średniowiecznej metafizyki.

3.3. Erotetyka

Genezy nowoczesnej erotetyki w Polsce należy szukać w incydentalnych uwagach Twardowskiego i stanowiącej ich rozwinięcie nieformalnej teorii pytań Ajdukiewicza.

Idee te zostały podjęte i udoskonalone przez Hiża [1962, 1978], Giedymina [1964], Koją [1970, 1971], Kubińskiego [1971] i Wiśniewskiego [1990], który skoncentrował się na rozumowaniach erotetycznych, a także przez Leszkę [1980, 1983], który wykorzystał w erotetyce teorię grafów i macierzy³⁰¹.

³⁰¹ Szczegółową prezentację wkładu logików polskich do teorii pytań daje — w niniejszym tomie — A. Brożek w artykule „Erotetyka polska XX wieku”.

3.4. Mereologia

Nie ustały prace nad udoskonaleniem mereologii Leśniewskiego. Ostatnio zajął się nią intensywnie Pietruszczak [1996], a Gorzka [1999] — z inspiracji Tarskiego — dokonał jej rozszerzenia (o pojęcie *średnicy regionu*) z myślą o wykorzystaniu do konstrukcji ontologii bezpunktowej.

Jednocześnie pojawiły się próby zbudowania mereologii alternatywnej, odwołującej się do pojęcia *ufundowania* [Rosiak 1995].

3.5. Metalogika

Badania metalogiczne szły w dwóch kierunkach.

Pierwszy (metamatematyczny) — wyznaczony przez Tarskiego — obejmował uogólnienie jego teorii systemów dedukcyjnych [Rasiowa 1963, Słupecki 1963, 1968], a w szczególności teorię dowodu (konsekwencji) [Borkowski 1966; Zygmunt 1984].

Drugi zmierzał do zadowalającej rekonstrukcji logiki indukcji, której impuls dał Bandrowski [Hosiasson–Lindenbaumowa 1941; Mortimerowa 1982].

3.6. Semantyka

Dominującą semantyką — w każdym razie języka nauki — okazała się zapoczątkowana przez Tarskiego semantyka teoriomodelowa [Przełęcki 1969; Kałuszyńska 1994]. Pelc [1971] przeciwstawił jej semantykę — i szerzej: semiotykę — funkcjonalną, lepiej nadającą się jego zdaniem do analizy zwłaszcza języka naturalnego. Wybraniec–Skardowska [1985, 1991] preferowała z podobną motywacją semantykę kategoriałną (konstruując dla niej oryginalną aksjomatyzację), a Pogonowski [1993] — semantykę kombinatoryczną.

Skądinąd rozważano specyficzne semantyki dla języków logik wielowartościowych [Lechniak 1999].

Spośród szczegółowych zagadnień semantycznych uwagę przyciągało zagadnienie nazw pustych, nieostrych i cudzysłowowych — oraz wyrażen okazjonalnych — zapewne z powodu ich antynomiogenności. Funkcjami semantycznymi nazw pustych zajmowali się po Kotarbińskim m.in. Dąbska [1948] i Gumański [1960], a także logicy interesujący się systemami dopuszczającymi wyrażenia puste [Iwanuś 1976; Wybraniec–Skardowska–Chuchro 1991]. Zagadnienie nazw nieostrych analizował Kubiński [1958] i — rozszerzając je do zagadnienia wyrażen nieokreślonych i interpretując je w semantyce teoriomodelowej — Przełęcki [1864], a następnie Muszyński [1988]; ostatnio Odrowąż–Sypniewska opublikowała wszechstronną monografię na ten temat [2000]. Na trudności dotyczące używania nazw cudzysłowowych — na które zwrócił uwagę jeszcze Leśniewski i Tarski — starał się znaleźć remedium Kubiński. Wyrażeniami okazjonalnymi zajął się Koj [1964] i Stanosz [1965].

Ze zrozumiałych względów dużo uwagi poświęcono samym antynomiom i paradoksom semantycznym, które odegrały tak wielką rolę w badaniach logicznych uczniów Twardowskiego. Powrócili do nich: Suszko, koncentrując się na antynomii kłamcy w sformułowaniu Łukasiewicza [1957]; Koj, łącząc antynomie semantyczne z problemem przeczystości [1963]; Stanosz, analizując paradoks intensjonalności [1965].

3.7. Pragmatyka

Najwięcej uwagi poświęcono dwu relacjom pragmatycznym: uznawaniu i rozumieniu. Impuls do pierwszych pochodził od Ajdukiewicza, a do drugich — od Dąbskiej.

Szczegółowego przeglądu — i uporządkowania — problematyki uznawania dokonał Majdański [1974] i Patryas [1987]. Analizą rozumienia zajmował się Koj [1969], później Jadacki [1989], a — w ramach teorii interpretacji — Kmita [1971].

4. Ontologia

W ontologii uprawianej w Polsce w drugiej połowie XX wieku konkurowały ze sobą dwie — zresztą uzupełniające się — tendencje: wyartykułowane zostały one w ostatnim dwudziestolecu minionego wieku dobitnie jako program ontologii formalnej (ontologii) Perzanowskiego [1988] i program ontologii (metafizyki) eksperymentalnej Placka [1995]. Oba programy nawiązywały do ontologicznego programu Augustynka, przy czym program metafizyki eksperymentalnej był — świadomie czy nie — radykalizacją postulatu Augustynka, żądającego od systemu ontologicznego adekwatności względem fizyki współczesnej.

4.1. Teoria bytu/istnienia

W obrębie teorii bytu dominowały dwa kręgi tematyczne: analiza pojęcia *istnienia* i program unifikacji obrazu rzeczywistości.

Analizę pojęcia *istnienia* i *nieistnienia* — zainicjował Twardowski, Leśniewski oraz Ajdukiewicz. Sprawę tę podjęli następnie: Gumański [1960], nadając jej postać zagadnienia założeń egzystencjalnych; Przełęcki [1979], koncentrując się zwłaszcza na usunięciu kłopotów związanych z wypowiedziami o niebycie; Kubiński [1985] i już w obecnym stuleciu Wojtysiak [2002], przeprowadzając subtelne dystynkcje semantyczne; Czarnocka [1986], badając naturę i kryteria istnienia w sensie nauk przyrodniczych.

Program unifikacji obrazu rzeczywistości przyjmował postać bądź argumentacji na rzecz jedności strukturalnej świata [Tempczyk 1978, 1981], bądź realizacji postulatu redukcji kategoryjnej.

Jeśli chodzi o redukcję kategorii ontycznych, Szkoła Lwowsko-Warszawska weszła w drugą połowę XX wieku z reizmem Kotarbińskiego, zresztą nadwątlonym mocno przez krytykę — przede wszystkim ze strony Borowskiego i Ajdukiewicza. Krytyka ta była kontynuowana przez Szaniawskiego [1977] — przede wszystkim za brak zadowalającej interpretacji dystrybutywnego pojęcia *zbioru* — Przełęckiego [1984] i Wolniewicza [1990], ale reizm nadal miał swoich umiarkowanych adherentów. Tymczasem pojawiły się jednak koncepcje konkurencyjne, w których za bazowe przyjmowano kategorie różne od rzeczy reizmu, a więc własności (atrybutywizm), stany rzeczy *resp.* fakty (sytuacjonizm), zdarzenia (ewentyzm) i procesy (procesualizm). Żabski [1988] nadał formalną postać atrybutywizmowi, a Nowak [1998] rozwinął ideę opozycyjnej wobec (pozytywistycznego) atrybutywizmu ontologii negatywnej. Sytuacjonizm opracował szczegółowo Wolniewicz [1968, 1985] i Omyła [1996]. Szło to w parze z analizą samego pojęcia *stanu rzeczy* — z uwzględnieniem stanów rzeczy negatywnych [Kowalski-Krysztofiak 1998] oraz intencjonalnych (fikcyjnych) [Pelc 1983; Paśniczek 1991, 1998]. Najdoskonalszą postać otrzymał ewentyzm, uznany przez autora [Augustynek 1993] za ontologię adekwatną względem fizyki relatywistycznej. Za procesualizmem opowiedział się Tempczyk [1986].

Podstawą konstrukcyjną większości tych nowych formalnych ontologii redukcyjnych — a w każdym razie ewentyzmu — jest teoria mnogości. Zupełnie inny charakter — mianowicie kombinacyjny — nadał swoim wysublimowanym systemom ontologicznym Perzanowski [1993].

4.2. Teoria konieczności/możliwości

Analiza konieczności i możliwości przeprowadzana była niemal wyłącznie w obrębie logiki modalnej (zob. poniżej).

4.3. Teoria czasu/przestrzeni

Gruntowne badania nad czasem — nawiązujące do polemik Leśniewskiego i Kotarbińskiego, koncepcji Ajdukiewicza oraz rozważań Zawirskiego i Dąbmskiej (dotyczących statusu logicznego zdań o przyszłości) — przeprowadził Augustynek. Po pierwsze, zaproponował — zgodną z fizyką relatywistyczną — definicję „czasu” [1970]; po drugie, zanalizował różne własności czasu (w szczególności topologiczne i symetrialne) [1975, 1997]; po trzecie wprowadził relacyjne pojęcia *przeszłości*, *teraźniejszości* i *przyszłości* [1979]. W tej ostatniej sprawie w opozycji do Augustynka stanął Snihur [1990].

Analizom Augustynka w odniesieniu do czasu dorównują pod względem precyzji i oryginalności analizy Perzanowskiego dotyczące przestrzeni, podjęte przez niego w obrębie obszerniejszego systemu ontologii lokatywnej [1993].

4.4. Teoria zmiany/ruchu

Teoria zmiany musiała się uporać m.in. z dwiema kwestiami: jak rozwiązać paradoksy ruchu i stawania się, oraz jak pogodzić ze zmianą identyczność zmieniającego się przedmiotu.

W pierwszej sprawie zabrał głos Ajdukiewicz, uzasadniając pogląd, że możliwy jest taki opis zmiany, który nie będzie naruszał zasady niesprzeczności i wyłączonego środka. Rozstrzygające okazały się w tej sprawie subtelne studia Placka [1995, 1989].

W drugiej sprawie wypowiedział się krótko Czeżowski [1951], a wiele uwagi poświęcił jej Augustynek [1981].

4.5. Teoria uwarunkowania/przyczynowości

Pojęcie *uwarunkowania* i *przyczynowości*, oraz odpowiednio determinizm i kauzalizm, tak absorbujące Łukasiewicza i (później) Kotarbińską — poddali rekonstrukcji Mazierski [1961], Augustynek [1962] i Trzęsicki [1987].

5. Epistemologia/metodologia/prakseologia

Tradycyjnej epistemologii w zasadzie w drugiej połowie XX wieku w kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej nie uprawiano; zaważyło tu zapewne stanowisko Ajdukiewicza, że jej zagadnienia stają się podatne na badania dopiero po odpowiedniej parafrazie (semantycznej), a w tej postaci zlewają się z odpowiednimi zagadnieniami metodologicznymi. Niektórzy widzieli jednak nadal potrzebę odróżniania epistemologii od metodologii [Zamiara 1974]. Skądinąd można było uznać samą epistemologię za pewien fragment wyrosłej w drugiej połowie XX wieku prakseologii lub — przy pewnych założeniach — teorii zachowania [Malewski 1964] oraz rozwijającej się od pewnego czasu (i uprawianej przez niektórych sympatyków Szkoły) teorii sztucznej inteligencji [Lubański 1975] i kognitywistyki [Bobryk 1988].

W najmłodszym pokoleniu zaznaczyła się tendencja do powrotu tradycyjnych problemów epistemologii — np. sporu realizm–idealizm [Krysztofiak 1999] — w ich oryginalnej postaci, tyle że z wykorzystaniem nowoczesnych metod przy ich rozwiązywaniu.

5.1. Programy

W filozofii polskiej ostatniego dwudziestolecia XX wieku funkcjonowały cztery główne (na ogół konkurencyjne) programy metodologiczne: apragmatyczny i pragmatyczny — oraz deskrypcyjny i normatywny, realizowane zresztą bądź środkami analizy semantycznej, bądź rekonstrukcji formalnej.

Wyraźne wyodrębnienie pierwszych dwóch — nawiązujące zresztą do ogólnego rozróżnienia czynności i wytworów, dokonanego przez Twardowskiego — nastąpiło za sprawą Ajdukiewicza [1948]. W ten sposób uświadomiono sobie, że czym innym jest (apragmatyczna) metanauka, a czym innym — psychologia i socjologia wiedzy. Ta ostatnia — nie bez pewnych elementów historiozofii — stała się przedmiotem większego zainteresowania dopiero w ostatniej fazie dwudziestowiecznej filozofii polskiej [Pietruska-Madej 1980; Jodkowski 1990; Jonkisz 1990, 1998]. W nurcie tym analizowano głównie takie sprawy, jak kwestia ciągłości (paradygmatów) i zmienności (rewolucji) w nauce. Dominujące było podejście metanaukowe; u hołdujących mu «apragmatyków» analizy psychologiczno-socjologiczne wzbudziły od razu poważne zastrzeżenia [Kałuszyńska 1994].

Niezależnie od zainteresowań apragmatycznych lub pragmatycznych — metodologów dzieliło podejście deskrypcyjne lub normatywne. Jedni [Giedymin 1964, Nowak 1968, Kmita 1976, Sady 1990] chcieli się ograniczać do rekonstrukcji logicznej faktycznych procedur stosowanych przez naukowców do uzyskania tych rezultatów. Inni [Teresa Hołówka 1998; Koj 1998] uważali, że ich głównym zadaniem jest właśnie formułowanie wskazówek określających powinności metodologiczne naukowców.

Od wszystkich tych programów dystansował się — nastawiony do nich krytycznie — Misiak [1979].

5.2. Procedury wiedzotwórcze

W obrębie programu zarówno pragmatycznego, jak i apragmatycznego zajmowano się szczegółowo wszystkimi procedurami wiedzotwórczymi lub — odpowiednio — ich rezultatami.

Po pierwsze, analizy dotyczyły obserwacji i ogólniej oczywistości [Rojszczak 1994], a specjalnie doświadczenia [Czarnecka 1992; Kalinowski 1992] i pomiaru [Kałuszyńska 1983], który poddał wnikliwej analizie wstępnej Ajdukiewicz (w ostatnim okresie twórczości). W Szkole przeważało skądinąd szerokie rozumienie empirii; włączano do niej nie tylko introspekcję, ale także np. intuicję aksjologiczną [Czeżowski 1960, Przełęcki 1996]. Problematykę obserwacji formułowano na ogół w języku zdań obserwacyjnych; kwestii uteoretyzowania faktów [Jodkowski 1983] odpowiadało w takiej stylistyce zagadnienie analitycznych składników zdań faktualnych. Było ono najczęściej związane z zagadnieniem statusu terminów teoretycznych [Borkowski 1966; Przełęcki 1969, 1993; Nowaczyk 1985; Kałuszyńska 1994]. Żytkow [1979] utożsamiał te ostatnie ze zbiorami procedur operacyjnych.

Po drugie, kontynuowano twórczo rozpoczęte jeszcze przez Twardowskiego i Łukasiewicza badania nad procedurami inferencyjnymi (rozumowaniem). Analizowano zarówno wnioskowania niezawodne (dedukcyjne), jak i zawodne (indukcyjne). Jeśli chodzi o wnioskowanie niezawodne, to opracowano przede wszystkim problematykę dowodu matematycznego [Ślupecki-Pogorzelski 1962] i jego algorytmizacji (mechanizacji) [Orłowska 1973; Zwinogrodzki 1976; Rasiowa-Banachowski 1977; Marciszewski-Murawski 1995] — oraz problematykę weryfikacji [Czeżowski 1951]. Problem rekonstrukcji logicz-

nej wnioskowania zawodnego został postawiony na ostrzu noża przez Ajdukiewicza; podjęła go w całej ogólności Mortimerowa [1982], a Orłowska i Pawlak [1984] zinterpretowali to rozumowanie jako wnioskowanie w systemie z niepełną informacją. Inni opracowywali raczej poszczególne fragmenty logiki indukcji: teorię wnioskowania analogicznego [Dąbska 1962] i możliwość jego automatyzacji [Zwinogrodzki 1982]; teorię wnioskowania «historycznego» (na podstawie świadectw) i kwestię wiarygodności informatora [Giedymin 1961]; wreszcie teorię wnioskowania probabilistycznego [Czeżowski 1952] i statystycznego, w świetle której okazało się, że większość zawodnych sposobów wnioskowania nie ma żadnego stopnia niezawodności [Szaniawski 1994]. Osobnego studium doczekało się samo pojęcie *pewności* [Sady 1993].

Na problematykę dedukcji patrzono coraz powszechniej jako na problematykę uzasadnienia; odróżniano przy tym starannie [Borkowski] wnioskowanie dedukcyjne i uzasadnianie dedukcyjne. Podobnie indukcję wiązano z kontekstem odkrycia, które poddawano logicznej rekonstrukcji w duchu Szkoły [Zamecki 1988; Pietruska–Madej 1990; Sady 1990]. Specjalną uwagę poświęcano przy tym prognozowaniu [Woleński 1984] i eksplanacji oraz — odpowiednio — pojęciu *prawa naukowego* [Pelc–Przełęcki–Szaniawski 1957; Mazierski 1993] i *hipotezy naukowej* [Herbut 1978].

Po trzecie, nie zaniedbano procedur problematyzacyjnych; teoria pytań na ogół miała postać logiki erotetycznej. Z zagadnień szczegółowych skupiono się na kwestii istotności zagadnienia.

Po czwarte, stosowano aparat pojęciowy mereologii i teorii mnogości do opisu procedur partycji, klasyfikacji i szeregowania. W szczególności teorię klasyfikacji rozwijali Czeżowski [1950], Łuszczewska–Romanhnowa [1952] i Batóg [1965, 1994], któremu zawdzięczamy jej uogólnienie.

Po piąte, wiele uwagi poświęcono werbalizacji teorii z jednej, a jej interpretacji — z drugiej strony. Następcy Twardowskiego mieli tu zawsze w pamięci jego postulat jasności i nawet jeśli się werbalnie nie solidaryzowali z jego podbudową teoretyczną, uważając, że jasna myśl nie zawsze daje się wyrazić jasno [Gorzka 1980], to w praktyce starali się mu w jak największym stopniu sprostać. Badania w tej dziedzinie kulminowały się w analizie definicji, która podjęta została w Polsce w nowoczesny sposób przez Leśniewskiego i Ajdukiewicza. Teorią definicji zajmowali się potem: Stonert [1959] (specjalnie w naukach dedukcyjnych), Gregorowicz [1962], Borkowski [1966], Kokożyńska–Lutmanowa [1971] (która w odróżnieniu od Ajdukiewicza opowiadała się za rozwiązaniem zakładającym jedno pojęcie definicji) i Pawłowski [1978] (specjalnie w humanistyce).

5.3. Racjonalność

Jednym z istotnych tematów badawczych była w obrębie problematyki epistemologiczno–metodologicznej sprawa definicji, typologii i kryteriów racjonalności. W tle podejmowanych prób uporania się z tą sprawą były przedwojenne badania Dąbskiej nad irracjonalizmem [1937]. Nawiązywali do nich bezpośrednio lub pośrednio: Grzegorzcyk [1993, 1997], widzący w racjonalności zamię cywilizacji europejskiej, Przełęcki [1996], rozszerzający pojęcie racjonalności poza granice wiedzy naukowej, Marciszewski [1991], koncentrujący się przede wszystkim na racjonalności dyskusji, Grobler [1993], analizujący specjalnie pojęcie *racjonalności odroczonej*, wreszcie Życiński [1993], starający się wyznaczyć miejsce racjonalności w obrębie religii.

Niezależnie od tego racjonalność doczekała się ujęcia w języku teorii decyzji [Szaniawski 1994].

W końcu Kleszcz [1998] dokonał przeglądu wyników badań, wyodrębniając siedem typów racjonalności (mianowicie: konceptualną, logiczną, ontologiczną, epistemologiczną, metodologiczną, praktyczną i aksjologiczną), przeciwstawił racjonalność przekonana racjonalności działań, skonstrastował racjonalność z irracjonalnością i nieracjonalnością i sporządził listę kryteriów racjonalności, na której znalazły się: ścisłość językowa, stosowanie praw logiki, krytycyzm i rozwiązywalność podejmowanych problemów. Strawiński zaliczał do kryteriów racjonalności także m.in. prostotę, której poświęcił specjalne studium [1991].

5.4. Zagadnienie prawdy

Odkąd Twardowski przeprowadził przekonującą krytykę relatywizmu aletycznego, a Tarski opracował semantyczną (teoriomodelową) wersję korespondencyjnej koncepcji prawdy — zagadnienie prawdy nie przestawało zajmować środowiska związanego ze Szkołą. Absolutyzmu aletycznego — zwłaszcza po dodatkowych wyjaśnieniach Kokoszyńskiej-Lutmanowej [1948, 1951] — nikt w tym środowisku nie podważał. Z radykalnego konwencjonalizmu Ajdukiewicz się szybko wycofał, a poza tym wykazano, że konwencjonalizm nie musi prowadzić do relatywizmu aletycznego, bo konwencje nie muszą być arbitralne [Dąbska 1962, 1975]; tym bardziej aprobata dla konwencjonalizmu umiarkowanego [Giedymin 1981; Siemianowski 1983, 1989] mogła być łączona z absolutystyczną koncepcją prawdy. Dodajmy, że nie podzielano na ogół w tej dziedzinie wątpliwości sceptycyzmu [Wiśniewski 1992].

Podobnie przeważał pogląd o trafności korespondencyjnej koncepcji prawdy: wykazywano — różnymi środkami, odwołując się do zdrowego rozsądku [Chwedeńczuk 1984] lub filozoficznej interpretacji tez limitacyjnych [Woleński 1993] — nieadekwatność koncepcji koherencyjnej i pragmatycznej, a Grzegorzczak [1997] dowodził trafności koncepcji korespondencyjnej. Nie znaczy to jednak, że nie wypróbowywano mocy eksplanacyjnej konkurencyjnych — wobec semantycznej — koncepcji prawdy. Skonstruowano więc «niefregowską» wersję koncepcji korespondencyjnej, w której za pozajęzykowy odpowiednik zdania uważa się stan rzeczy [Nieznański 1984; Biłat 1994, 1995; Borkowski 1995] — i uznano ją za bliższą rozwiązania klasycznego (Arystotelewskiego).

Z kolei Grobler [1993] — nie bez sympatii — dokonał ekspozycji pewnej wersji koncepcji pragmatycznej, a mianowicie wersji dynamicznej (aprosymacyjnej), w której własność prawdziwości zastępuje się relacją bycia-bliższym-prawdy-niż; Jacek Malinowski [1995] zajął się zbadaniem wersji illokucyjnej ze skutecznością jako ekwiwalentem prawdy; jeszcze inną wersję koncepcji pragmatycznej, a mianowicie wersję konsensualną, zrekonstruowała ostatnio Kijania-Placek [2000].

Dla koncepcji nihilistycznej zbudował oryginalną logikę Żabski [1995].

5.5. Prakseologia

Chociaż zagadnienie wyodrębnienia czynności (*versus* wytwory) postawione zostało przez Twardowskiego, prawdziwym twórcą teorii działania — prakseologii — był Kotarbiński [1956, 1966]. Ważne przyczynki i coraz bardziej ulepszone syntezy wnieśli do niej następnie Podgórecki [1962], Pszczołowski [1969] i Ziemiński [1972].

6. Filozofia nauki

6.1. Klasyfikacja nauk

Już Twardowski dokonał gruntownej analizy tradycyjnych klasyfikacji nauk, w szczególności klasyfikację na nauki aprioryczne i aposterioryczne. Najwszechstronniejsze badania nad pojęciem *nauki* i klasyfikacją dyscyplin naukowych — z różnorodnych punktów widzenia — przeprowadził Kamiński [1961].

6.2. Filozofia matematyki

W dziedzinie filozofii matematyki czynny był Batóg [1996] i Murawski [1995, 1999], którego — z zagadnień szczegółowych — interesowała specjalnie kwestia filozoficznego znaczenia matematyki odwrotnej. Dołączyli do niego trzej filozofowie najmłodszego pokolenia: dokonali oni wnikliwej analizy argumentacji na rzecz realizmu [Bigaj 1997; Wójtowicz 1999] i intuicjonizmu matematycznego [Placek 1999].

6.3. Filozofia fizyki, chemii i biologii

W filozofii fizyki stale przyciągała uwagę — podniesiona jeszcze przez Zawirskiego — sprawa filozoficznej interpretacji fizyki relatywistycznej [Czerniawski 1993]. Ostatnio dołączyła do niej teoria chaosu [Tempczyk 1995, 1998]. Spór idealizm–realizm rozważał na tle fizyki Mehlberg [1948], a spór ewolucjonizm–kreacjonizm na tle biologii — Jodkowski [1996].

Filozofii chemii poświęcała uwagę Pietruska–Madej [1975], a Bednarczyk [1995] — filozofii biologii.

6.4. Filozofia psychologii i socjologii

Filozoficzną problematyką psychologii zajęło się dwoje filozofów z kręgu Szkoły: Bobryk [1988] i Rzepa [2002].

6.5. Filozofia humanistyki: lingwistyki, jurysprudencji i historii

Najpoważniejsze wyniki w dziedzinie filozofii lingwistyki dała realizacja programu formalizacji fonologii teoretycznej, podjętego przez Batoga [1967] i Pogonowskiego [1979, 1981], w wyniku którego uzyskano redukcję podstawowych kategorii fonologicznych [Batóg 1967].

Stosunkowo wielu badaczy pracowało twórczo w dziedzinie filozofii prawa [Gregorowicz 1962; Nowak 1971, 1973; Ziemiński 1963; Woleński 1972, 1980, 1999]. Zbadano m.in. status definicji prawnych [Gregorowicz 1962], sposoby uzasadniania norm prawnych [Ziemiński 1972] i stosunek norm prawnych do norm etycznych [Ziemiński 1966].

Metodologią historii — i szerzej humanistyki — zajmowali się Giedymin [1961, 1964], Kmita i Nowak [1968] oraz Zamiara [1989], kładąc nacisk zwłaszcza na rekonstrukcję procedury interpretacji [Kmita 1971], a także np. statusu terminów teoretycznych w literaturoznawstwie [Kmita 1967].

6.6. Redukcjonizm/holizm

Zagadnieniem integracji nauk — i ewentualnymi szansami redukcjonizmu w tym zakresie — zajmował się obszernie Grobler [1993] i Strawiński [1997]. Program empirystycznej

wersji redukcjonizmu zbadała szczegółowo Jedynek [1998], która wykazała, że z powodu dysharmonii poszczególnych jego składników, nie da się on w całości urzeczywistnić. Na konsekwencje radykalnego empiryzmu wskazał Siemianowski [1988].

7. Aksjologia

7.1. Opis/ocena/norma

Impulsem do badań w zakresie aksjologii (a ściślej etyki) — w kręgu oddziaływania Szkoły Lwowsko-Warszawskiej — były lwowskie wykłady z etyki Twardowskiego, w których założyciel Szkoły opowiedział się za kognitywizmem i aksjologizmem w kwestii relacji między opisem, oceną i normą. Stanowisko to — głównie za sprawą Ossowskiej [1947, 1963], Znamierowskiego [1957] Czeżowskiego [1960] i Dąbskiej [1994] — stało się paradygmatem w tym środowisku.

Etyka — jak to ujęła najdobitniej Ossowska — może być nauką, a nie tylko zbiorem norm moralnych, jako nauka o moralności, dająca naukowy opis faktów moralnych i obejmująca metaetykę [1975] oraz psychologię i socjologię moralności [1963]. W ramach tej ostatniej sama Ossowska zrekonstruowała dwa etosy obecne m.in. w społeczeństwie polskim: etos mieszczkański [1956] i etos rycerski [1973].

7.2. Status ontyczny i uniwersalność wartości

W sporze o status ontyczny wartości Twardowski i Tatarkiewicz — a za nim inni przedstawiciele Szkoły [Przełęcki 1981] — zajęli stanowisko obiektywistyczne: pewne przedmioty są dobrami po prostu, nie zaś dlatego, że je ktoś uważa za dobre. Na porządku dziennym stało skonstruowanie formalnej teorii dóbr, której zarys dał Czeżowski [1960].

Obiektywizm łączono zasadniczo z absolutyzmem. Jednocześnie wiele uwagi poświęcano analizie sceptycyzmu [Dąbska 1948] i relatywizmu w odniesieniu do kwestii uniwersalności wartości. Lazari-Pawłowska [1975], zgodnie z dyrektywą Szkoły — *clara et distincta* — odróżniła precyzyjnie relatywizm aksjologiczny od metodologicznego, sytuacyjnego i kulturowego; monografię problemu dostarczył Jacek Hołówka [1981].

7.3. Motywacja i respektowanie norm moralnych

W sporze o źródła aprobaty norm moralnych Twardowski i jego następcy byli zwolennikami autonomizmu: normy moralne nie wymagają uzasadnienia zewnętrznego, w szczególności uzasadnienia religijnego. Stąd rozwijano systemy etyki niezależnej [Kotarbiński 1958], przybierające postać chrześcijaństwa niewierzących [Przełęcki 1989], a więc *hic et nunc* etyki katolickiej, ale pozbawionej tezy teistycznej. Autonomizm — wzorem Tatarkiewicza — na ogół wiązano z intuicjonizmem [Czeżowski 1960]. Zgodnie z aksjologizmem — to jest nakazane, co dobre; a co jest w indywidualnych sytuacjach dobre, to — zdaniem intuicjonistów — po prostu «widać». Nic dziwnego, że szczegółowej analizie poddany został «organ» poznania moralnego — sumienie [Górnicka-Kalinowska 1992].

Twardowski był rygorystą, jeśli chodzi o respektowanie norm moralnych. Nikt może z jego następców nie głosił już (ani tym bardziej nie przestrzegał) tak radykalnego rygoryzmu, a niektórzy [Kotarbiński 1966, Lazari-Pawłowska 1992] składali się raczej ku «miękkiemu» utylitaryzmowi, dając w szczególności jego ujęcie w wersji prakseologicznej [Pszczółowski 1982]. W każdym razie spod pióra filozofów nawiązujących do programu etyki naukowej Twardowskiego wyszły drobne analizy pojęcia *odpowiedzialności* i *winy* [Znamierow-

ski 1957], *wolności* [Lazari 1992] i — tuż przed II wojną światową — *sprawiedliwości* [Ajdukiewicz 1939], w tym *sprawiedliwego podziału dóbr* [Szaniawski 1994, 1998].

7.4. Systemy etyczne

Oddzielając za Twardowskim i Ossowską stanowiska etyczne od nauki o moralności — jako nauki *ex definitione* — filozofowie polscy spod znaku Szkoły Lwowsko-Warszawskiej starali się nadać także i wyznawanym przez siebie «nienaukowym» stanowiskom etycznym postać możliwie racjonalnie skonstruowanych systemów. Stałymi punktami odniesienia tych systemów był altruizm, humanitaryzm i perfekcjonizm.

Należy (zgodnie z altruizmem) dbać o dobro nie tylko własne, ale i — a może przede wszystkim [Przełęcki 1989] — cudze. Stanowisko dominujące — to była etyka życzliwości wobec innych [Znamierowski 1957], dobrego współżycia z innym [Ossowska 1970], a przynajmniej szacunku dla innych [Witwicki 1957]. Na dbaniu o cudze dobro ma własnie polegać życie godziwe [Kotarbiński 1966]. W związku z aprobatą dla postawy altruistycznej dokonano analizy semantycznej takich pojęć, jak *równość* [Czeżowski 1969] i *tolerancja* [Lazari-Pawłowska 1992].

W sporze maksymalizm–minimalizm zajęto przeważnie stanowisko minimalistyczne. W szczególności dbanie o dobro innych powinno się przejawiać w dążeniu do zminimalizowania cierpień, które ich dotyczą lub mogą dotknąć. Była to postawa humanitaryzmu [Lazari-Pawłowska 1992]. Jeśli chodzi o dobro własne, to dominująca była postawa perfekcjonistyczno–ascetyczna: należy doskonalić swoje cnoty, ale liczbę doskonałych cnot — jeśli przedsięwzięcie ma rokować sukces — należy radykalnie ograniczyć, najlepiej do cnot obywatelskich [Ossowska 1970]. Hedonizm był zasadniczo tylko przedmiotem zainteresowania teoretycznego. Tatkiewicz [1947] dał znakomitą analizę pojęcia *szczęścia*, oddzielając szczęście o charakterze etycznym m.in. od szczęścia incydentalnego, psychologicznego i dyspozycyjnego. Jednym z wyników tej analizy było ugruntowanie tezy, że szczęście hedonistów nie może być racjonalnym celem działania ludzkiego.

7.5. Estetyka

W dziedzinie estetyki skoncentrowano się na psychologii twórczości i odbioru sztuki [Tatkiewicz 1951; Wallis 1968]. W kręgu Szkoły zapoczątkowano jednak także badania nad samymi wartościami estetycznymi. Zrobił to Pawłowski [1989], starając się i w tej dziedzinie zastosować brzytwę Ockhama.

8. Formalizacja/aksjomatyzacja różnych dziedzin wiedzy

Zgodnie z paradygmatem Szkoły Lwowsko-Warszawskiej — w każdym razie w tej wersji, którą nadał temu paradygmatowi Łukasiewicz i Leśniewski — finalną postacią dyscyplin filozoficznych powinna być ich logiczna rekonstrukcja w postaci zaksjomatyzowanego systemu formalnego. W drugiej połowie naszego stulecia Polacy skonstruowali kilka ważnych systemów takich logik «regionalnych», zwykle intensjonalnych [Jacek Malinowski 1989].

8.1. Dedukcja naturalna

W odniesieniu do fragmentu metodologii taki system przedstawił jeszcze przed wojną Jaśkowski [1934]: był to mianowicie system dedukcji naturalnej (logiki założeniowej), stanowiący realizację postulatu Łukasiewicza [1926] rekonstrukcji logicznej faktycznych sposo-

bów rozumowania stosowanych w matematyce. Nad rozwinięciem i udoskonaleniem tego systemu pracowało później wielu filozofów: Iwanicki [1949], Słupecki i Borkowski [1963], Suszko [1965], Piróg-Rzepecka [1966] i Nieznański [1984], a ostatnio Dudkiewicz [1988], koncentrując się nad zastosowaniem w nim metody tablic semantycznych.

8.2. Logika deontyczna

Logiką regionalną etyki — i prawoznawstwa — stała się logika deontyczna, którą uprawiali: Kalinowski [1965, 1972, 1996], Ziemia [1969, 1983], Gumański [1980, 1981] i Świrydowicz [Ziemia–Świrydowicz 1988] oraz Woleński [1990].

8.3. Logika diachroniczna

Z myślą o zastosowaniu do badań historycznych system logiki diachronicznej skonstruował Suszko [1957].

8.4. Logika relewantna i gramatyka kategorialna

W dziedzinie logiki języka naturalnego rozwinięte zostały, z jednej strony, pomysły Leśniewskiego i Ajdukiewicza, które przybrały dojrzałą postać gramatyk kategorialnych [Suszko 1958–1960; Nowaczyk 1976; Buszkowski 1982].

Z drugiej storny, trudności zastosowania «zwykłej» logiki do badań nad językiem naturalnym — zasyganlizowane m.in. przez Tarskiego — zaowocowały propozycją logiki relewantnej [Tokarz 1993].

8.5. Logika «kreacyjna»

Prakseologia doczekała się logiki «kreacyjnej», tj. logiki działania (*resp.* sprawstwa) [Kubiński 1985].

8.6. Logika doksastyczna (epistemiczna)

Ramy badań nad logiką przekonań w Polsce wyznaczył Łukasiewicz swoimi analizami systemów z funktorami uznawania i odrzucania, podjętymi w związku z rekonstrukcją logiki Arystotelesa. Prace jego — nad logiką odrzucania — kontynuował Słupecki, Bryll i Wybraniec-Skardowska [1969, 1971–1972]. Monografię ogólnej teorii przekonań poświęcił Marciszewski [1972].

8.7. Logika modalna/temporalna/transformacyjna/kauzalna

Dużo uwagi poświęcono rekonstrukcji logicznej problematyki ontologiczno-fizycznej. Dla pojęć *konieczności* i *możliwości* zbudowano różne systemy modalne [Jaśkowski 1951; Żarnańska-Biały 1973; Perzanowski 1989]; dokonano też przeglądu różnych ujęć problematyki modalności w logice i filozofii [Żegleń 1990]. Szczególnie dużo wysiłku włożono w budowę logiki temporalnej, «transformacyjnej», która pozwoliłaby się uporać z problemem zmiany, nad którym zawsze wisiała groźba konfliktu z zasadą sprzeczności. Nawiązując do idei Łukasiewicza, Zawirskiego, Słupeckiego i Łosia, badania w tej dziedzinie prowadzili: Rogowski [1964], Kiczuk [1984, 1991] i Wajszczyk [1989, 1995], który zaproponował szczegółowe systemy zarówno dla zmian dychotomicznych (byt–niebyt i *vice versa*), jak i ciągłych. Podobnie jak w wypadku logiki modalnej i temporalnej, także w dziedzinie logiki kauzalnej impuls przyszedł od Łukasiewicza i Jaśkowskiego, do których następnie nawiązali badacze młodszego pokolenia [Kiczuk 1984, 1995].

8.8. Logika «teologiczna»

Wysunięty przez Twardowskiego program naukowej filozofii został następnie rozszerzony — za sprawą Łukasiewicza, Drewnowskiego, Bocheńskiego i Salamuchy — na teologię, wbrew poglądom np. Witwickiego, który uważał, że problematyka teologiczna (jak cała religia) należy do sfery irracjonalnej; pogląd ten aprobował m.in. Chwedeńczuk [1997, 2000] i — zdaje się — większość sympatyków Szkoły, idąc w tym za Kotarbińskim, choć nigdy nie brakowało oponentów takiej diagnozy [Życiński 1985–1986; Bronk 1996].

Najwięcej wysiłków włożono — pod wpływem impulsu danego przez Salamuchę — w analizę logiczną tradycyjnych uzasadnień (dowodów) naczelnej tezy teistycznej, dotyczącej istnienia Boga [Bocheński 1965; Nieznański 1980].

9.

Na tym kończę przegląd problematyki i rezultatów teoretycznych osiągniętych we współczesnej filozofii polskiej przyznającej się do tradycji Szkoły Lwowsko–Warszawskiej.

Aby uniknąć nieporozumień, muszę na zakończenie mocno podkreślić, że przedstawiony tu obraz jest — z konieczności — szkicowy. Trudno na razie oczekiwać czegoś innego niż wstępnej diagnozy, jeśli się pamięta, że obecnie w Polsce czynnych jest około tysiąca filozofów, a wśród nich mniej więcej jedną ósmą stanowią profesorowie tytularni...